

1937-ы... У гісторыі рэспублікі гэты год — без перабольшанніў — быў па-сапраўднаму чорным і жудасным. 11 красавіка ў Магілёўскім доме вар'ятаў, не вытрымаўшы нечалавечых допытаў і катаванняў, памёр Зміцер Жылуновіч — вядомы літаратар Цішка Гартны, старшыня першага ўрада Беларусі. 22 красавіка ў вагоне цягніка Уладзіслаў Масква застрэліўся былы старшыня Савета Народных Камісараў рэспублікі Язэп Адамовіч. 16 чэр-

веня ў сваім рабочым кабінце ў Доме ўрада закончыў з сабой старшыня Цэнтральнага выканаўчага камітэта БССР і адзін з сустаршын ЦВК СССР Аляксандр Чарвякоў. А праз пяць дзён — 21 чэрвеня — забіўся насмерць, кінуўшыся галавой уніз у пралёт паміж лесвіцамі ў НКУС, старшыня Саўнаркома Беларусі Мікалай Галадзе: яго вялі на чарговы допыт...

Часты АСОБЫ! А дадайце яшчэ і тры сотні тысяч нашых

радавых суайчыннікаў, таксама знішчаных у той год самай жудаснай і бесчалавечнай сістэмай — сталінізмам. Людзей без пасады, тытулаў і званняў, але такіх жа шчырых, сумленных і праведных — і перад сабой, і перад Айчынай... І сэрца замрзлі, калі ўсё гэта ўявіць хоць бы на адно імгненне.

Наш расказ пра тое, як партыйна-сталінская машына знішчыла аднаго з гэтых мільянаў — старшыню ЦВК СССР і БССР Аляксандра Рыгоравіча Чарвякова.

што мы праглядзелі ворагаў народа...»

У адрозненне ад іншых прамоўцаў, у тым ліку і дакладчыкаў, ён казаў гэта не па паперцыне. І ад гэтага, мабыць, хваляваўся яшчэ больш.

І пасыпаліся з трыбуны новыя, яшчэ больш жорсткія, беспадстаўныя, нахабныя абвінавачванні.

«...За час праверкі партыйных дакументаў ён перад гэтым было названа прозвішча Аляксандра Рыгоравіча — заўвага аўтара) ніводнага чалавека не выкрыў. Я не задаволены пазіцыяй Чарвякова...»

«Мы маем права патрабаваць ад т. Чарвякова не пералікаў яго памылак у мінулым... Мы патрабуем, каб ён выступіў і выкрыў нам людзей, дапамагаў нам раскарчоўваць да канца варожыя карані людзей, якія цяпер, па ўсёй верагоднасці, скрываюцца ў нашай партыі...»

«Тав. Чарвякоў ніколі не знаходзіў сілы і мужнасці гэтай тухлай інтэлігенцыі з нацдэмаўскім адценнем і прамым нацдэмам даць рашучы адпор...»

Шаранговіч ківаў галавой у знак згоды з гэтымі «довадамі» і «аргументамі». І — занатоўваў тое-сёе ў бланкот. Яму прадстаяла нанесці апошні, рашаючы ўдар.

На наступны дзень, 15 чэрвеня, Аляксандр Рыгоравіч сам папрасіў слова для яшчэ аднаго выступлення.

«Мне пастаўлены шэраг сур'ёзных палітычных пытанняў на гэтым з'ездзе, на якія я абавязаны адказаць... 1. Аб маіх палітычных памылках у мінулым. 2. Аб маёй пазіцыі ў выкрыцці ворагаў народа, у прыватнасці, у сувязі з прайшоўшай праверкай партыйных дакументаў; аб узаемаадносінах унутры бюро ЦК КП(б)Б і аб адносінах да Галадзе (нагадаю: ён быў ужо арыштаваны органамі НКУС — заўвага аўтара); аб маёй ролі як старшыні ЦВК у справе кіравання гаспадарчым і культурным будаўніцтвам...»

Чарвякоў адказаў усім. І на запіскі, атрыманыя Шаранговічам пры адкрыцці з'езда, і на пытанні

3 поўным тэкстам дакумента можна азнаёміцца ў бібліятэцы

XVI З'езд Камуністычнай партыі (большавікоў) Беларусі, які пачаўся 10 чэрвеня 1937 года, павінен быў, па цвёрдаму перакананню яе лідэраў, стаць рашаючым. І найперш належала даць «рашучы бой», «нанесці канчатковы разгром» (іншай тэрміналогіі большавікі не прызнавалі) «ворагам народа» — нацыянал-дэмакратам, апартуністам, усялякага роду ўхілістам... Для дасягнення гнуснай і подлай мэты, пастаўленай Масквой, КП(б)Б не ведала межаў. Беспадстаўныя абвінавачванні і ярлык, даносы і правакацыі, фабрыкаванне неіснуючых «саюзаў» і груповак — партыя большавікоў і яе верныя памагаты — народныя камісарыят унутраных спраў у прамым сэнсе слова вялі фізічнае вынішчэнне беларускага народа.

Ужо пры адкрыцці чарговага партыйнага «форуму» стала відавочным: чарга сталінскай гільяціны дайшла да члена бюро ЦК КП(б) Беларусі, старшыні ЦВК СССР і БССР Аляксандра Рыгоравіча Чарвякова.

«За тры месяцы да з'езда першым сакратаром ЦК КП(б)Б быў прызначаны Васіль Фаміч Шаранговіч. Дарэчы, ён стаў першым беларусам па нацыянальнасці, хто, нарэшце, узначаліў «кіруючую і накіроўваючую сілу» рэспублікі. Хто толькі не кіраваў да яго — на працягу амаль дваццаці гадоў — нашым гаротным краем: армянін Мяснікян і літовец Мішкавічус-Каспукас, латыш Кнорын і паляк Багучкі, рускія Асаткін-Уладзімірскі і Крыніцкі, яўрэі Гамарнік, Гей... Шаранговіч жа, пакідаючы «воляй» Масквы па Іркуцкай акрузе (там ён быў першым сакратаром акруговага камітэта ВКП(б), Казахстана і Харкаўскай вобласці, дзе ён з'яўляўся ўпаўнаважаным Камітэта партыйнага кантролю ВКП(б), толькі тады, у 1937-м, быў «ацэнены» белакаменнай і вярнуўся на радзіму. Правяраны сталіністамі ён быў дасканала, і ў тым, што справіцца з ганаровым і адказным даручэннем, ніхто з акружэння «бацькі народа» хутчэй за ўсё не сумняваўся.

Не паспеў Шаранговіч адкрыць з'езд, сфарміраваць яго кіруючыя органы, як у прэзідыум пайшоў сапраўдны касяк запісак з залы. І датычалі яны, у асноўным, аднаго і таго ж чалавека...

«Таварышу Шаранговічу.

Скажыце, ці правяраны паліттвар Чарвякова і яго прыналежнасць да ўсіх варожых контррэвалюцыйных арганізацый?»

«Хачу спытаць у т. Чарвякова, як старога, адказнага работніка Беларусі, у якога на вачах класавыя ворагі рабілі свае гнусныя справы. Чаму ён не прымаў мер супраць гэтых ворагаў? Відавочна, у некаторых пытаннях ён сам быў з ім салідарны, слепа давяраў усялякім прахадзімцам, нацдэмам, якія аказвалі польскімі шпіёнамі, вылучаў іх на адказныя пасты...»

«Тав. Шаранговічу. Адкажыце, як Чарвякоў выяўляў ворагаў партыі?»

І г. д., і да т. п.

Першы сакратар ЦК адчуваў сябе няёмка: такога павароту партыйнага «форуму» ён ніяк не чакаў. Непрыемна было і перад членам прэзідыума выканкома Камуністычнага Інтэрнацыянала, дзеячам міжнароднага і балгарскага рабочага руху Васілём Каларавым, які прысутнічаў на з'ездзе, ды і нявыкрутка атрымлівалася вялікая: Аляксандр Чарвякоў — тут, сярод дэлегатаў, як члена бюро ЦК яго трэба было вылучаць у прэзідыум... Адным словам, наспяваў канфлікт.

Вопытны партыйны работнік, Шаранговіч змог усё ж накіраваць работу з'езда ў патрэбнае рэчышча. Пераважна большасць прысутных ён супакоіў тым, што казаў: таварыш Чарвякоў з намі, слова ён атрымае, і мы яго паслухаем...

Васілю Фамічу было і сапраўды цяжка. Незадоўга да гэтага з ягонага ведама НКУС арыштаваў старшыню Савета Народных Камісараў БССР Мікалая Галадзеда, народнага камісара асветы Аляксандра Цыганішчына, ініцыятарам дэста-

РАДКІ З БІАГРАФІІ

Аляксандр Рыгоравіч Чарвякоў нарадзіўся 25 лютага (8 сакавіка па новаму стылю) 1892 года ў вёсцы Дукарка Ігуменскага павета. З служачых. Скончыў Віленскі настаўніцкі інстытут (1915 год). Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў Беларускай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі. Удзельнік Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Петраградзе. У студзені—маі 1918 года — камісар Беларускага нацыянальнага камісарыята. 1 студзеня 1919 года ў ліку плячч членаў Часовага рэвалюцыйнага рабоча-сялянскага ўрада падпісаў у Смаленску Маніфест аб аб'яднанні БССР. У 1920—24 гг. — старшыня Цэнтральнага выканаўчага камітэта і Савета Народных Камісараў Беларусі; у 1924—37 гг. — старшыня ЦВК БССР; у 1922—37 гг. — адзін са старшын ЦВК СССР.

ЗАГАДКА ЧАРВЯКОВА

«барацьбу» адразу ж; тут — на месцы, у непасрэднай «сутычцы» са «зраднікамі».

«Адносна Аляксандра Чарвякова ён казаў у справядзачы ўсяго некалькі радкоў:

«У святле ўскрытых фактаў контррэвалюцыйнай, здрадніцкай ролі БКА (масшта на ўвазе Беларускай камуністычнай арганізацыі, створаная ў 1920 годзе Усеваладам Ігнатоўскім і яго сябрамі, якую падтрымалі тагачасныя кіраўнікі Беларусі Чарвякоў і Кнорын і члены якой былі прыняты пазней у партыю большавікоў, — заўвага аўтара), нацдэмаў, прых, якую яны адыгрывалі на ўсім працягу часу ў нас, у Беларусі, у святле апошніх іх спраў нядарэмна будзе, калі тав. Чарвякоў, які з усімі імі ў свой час салідарызаваўся і падтрымліваў (хоць ён ужо і крытыкаваў сябе за гэтыя свае памылкі), раскажа нам на XVI з'ездзе, як ён глядзіць на ўсё гэта зараз. Я думаю, што гэта будзе карысна і для нашай партарганізацыі, і для тав. Чарвякова».

Ён, Шаранговіч, быў не толькі вопытны, а і хітры партработнік. Для яго, як бачым, Чарвякоў яшчэ нібыта і таварыш... А яшчэ першы сакратар ЦК меў намер «паслухаць» самаго Аляксандра Рыгоравіча, пачуць думкі іншых пра яго. І гэта не было гульнёй у дэмакратыю. Ён, хутчэй за ўсё, баяўся гневу мас — як большасці з прысутных у зале, так і мас народа: беларусаў, што паспрабавалі ўжо і свабоды, і глумлення... За Чарвяковым жа стаялі сапраўды шырокія масы працоўных.

ТАВАРЫШ... Кажуць, гэта слова «вынайшлі» большавікі. Па крайняй меры, ведаю дакладна: выраз (па-руску) «партийное товарищество» належыць ім. Не ўдаючыся ў дэталі (гэта — тэма для асобнай размовы), зазначу: і «таварышамі» (а дакладней — вернымі і адданымі адзін аднаму спадзвіжнікамі, тымі, каго радзей называлі больш ёмістым словам — эліта), і «партийным товариществом» нашы і даўнія, і нядаўнія «лідэры» і кіраўнікі ўсіх без выключэння рангаў не кідаліся, а даражылі, цанілі, паважалі... І толькі ў часы рэпрэсій, баронячы найперш «гонар і сумленне» — партыю, а ў другую чаргу (а мо і ў першую?) — самі сябе, большавікі-камуністы не грабавалі нічым: ні змаганнем, ні бунтамі, ні

1922 год. Аляксандр ЧАРВЯКОУ выступае на адкрыцці і з'езда Саветаў СССР. Да раваго стрэлу ў Доме ўрада ў Мінску яшчэ роўна 15 гадоў...

пастаўленыя дэлегатамі ў час выступленняў. І большасць з прысутных, здавалася, зразумелі яго правільна... Тым больш, што, пакідаючы трыбуну, ён зазначыў: «Многія прад'яўленыя мне абвінавачванні не верныя...»

Але хто-ніхто па-ранейшаму «падкідваў» Аляксандру Рыгоравічу пытанні, запатрабаванні.

Гэта і стала апошнім кроплям...

Пасля ранішняга пасяджэння 16 чэрвеня на